

פרשת שמות: לימוד לימינו

הרב אבי גולדברג הי"ד

א. המיילדות העבריות

פרעה מצווה את המיילדות להשליך ליאור את הבנים. המיילדות, יראות את ה', ומצילות את הילדים.

מדהים לראות שכבר אז במצרים רואים את ההבדל - בין אויבים רשעים החפצים בהרג ומוות של תינוקות (ובכלל), לבין העם החפץ בחיים ובטוב ומציל תינוקות ממוות!

וכך נאמר (שמות פרק א, פסוק כ-כא)

וַיֵּטֶב אֶל-לוֹהִים לְמַלְלֹת וַיִּרְבֶּה הָעָם וַיַּעֲצֲמוּ מֶאֱדָר. וַיְהִי כִּי-יִרְאוּ הַמִּלֻּלֹת אֶת-הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים.

רש"י לומד את המילים 'וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים' - כשכר של הקב"ה למיילדות. כלומר, בית מעשיהן, אלוקים בנה להם בתי כהונה ולווייה (משה ואהרן מיוכבד) ומלכות (ממרים) שנאה לכלב משבט יהודה).

לעומתו, הרשב"ם, נכדו, מפרש בצורה שונה לגמרי - וכך הוא כותב:

'וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים' - לשמרם, פן ילכן לעבריות היולדות'.

כלומר, פרעה העניש אותן, ועשה בתים (=בתי כלא) למיילדות, שלא יוכלו ללכת להציל את הילדים.

חשבתי הבורק² שניתן לקרוא את הפסוקים בצורה נוספת.

וַיֵּטֶב אֶל-לוֹהִים לְמַלְלֹת וַיִּרְבֶּה הָעָם וַיַּעֲצֲמוּ מֶאֱדָר - כלומר מהי הטובה לה זכו המיילדות? שהן הצליחו במשימתן. שהעם התרבה וגדל!

ולא רק זאת, וַיְהִי כִּי-יִרְאוּ הַמִּלֻּלֹת אֶת-הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים - כלומר העם התרבה באופן כזה שנולדו בתים שלמים, חזקים ויציבים בעם ישראל. ויש להם (לעם ישראל) בתים. שכן של המיילדות מאת הקב"ה היה עצם זה שהצליחו בעשייתן הברוכה³!

המשנה במסכת אבות (פרק ד, ב) אומרת:

"בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה כבחמורה ובורח מן העבירה שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה".

ידוע הפירוש⁴ שהשכר הבסיסי של המצווה הוא עצם קיום המצווה, עצם עשיית המצווה הוא השכר הטמון בה.

ב. לידת משה: "ותקרא שמו משה" - הנבדל מן המים

לידתו של משה מתוארת בצורה מיוחדת בתורה, ויותר מכך שמו של משה ניתן לו בצורה ייחודית.

התורה מספרת שלאחר שהילד נולד, ולא היה ניתן יותר להצפינו שמו אותו בתיבת הגמא בסוף על שפת היאור, ושם מצאה אותו בת פרעה.

¹ רש"י, שם: "מהו הטובה? 'וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים' - בתי כהונה ולווייה ומלכות שקרוין בתים. ויבן את בית ה' ואת בית המלך (מלכים א' ט א). כהונה ולווייה מיוכבד, ומלכות ממרים, כדאיתא במסכת סוטה (סוטה יא ב)".

² כ' טבת ה'תשפ"ד-1.1.2024.

³ מעין זה מובא בתוספות השלם עה"ת שמעלה עליהן כאילו על ידיהן פרה ורבה העם, וכן משמע ברבינו מיוחס, על אתר שכתב: "וכל שכן שרבה העם על ידיהן".

⁴ ראה רע"ב ורבינו בחיי, על אתר.

אחותו, מרים, הניצבת מרחוק ודואגת לו ניגשת לבת פרעה ומציעה לה להביא אותו זמנית לאימו, ורק לאחר שהוא גדל הוא חוזר לבת פרעה.

וכך כותבת התורה על תיאור נתינת שמו (שמות ב,י):

"וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַתְּבֹאֶהוּ לְבַת-פְּרֹעֶה וַיְהִי-לָהּ לְבֵן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן-הַמַּיִם מְשִׁיתָהוּ".

בדרכים שונות ניתן לפרש כאן את הפסוק, ובדרכים שונות הלכו הפרשנים. ראשית לכאורה לא היה לו שם עד שגדל, או שלכל הפחות היו לו שמות שונים (כהצעת המדרש), ובת פרעה היא שנתנה לו את השם שהתקבל - משה.

בנוסף, ישנם פרשנים כדוגמת האור החיים הקדוש שמצביעים על כך שהנימוק לשם מופיע אחר נתינת השם, בשונה משמות השבטים והאבות (יצחק ויעקב) בהם הנימוק לשם מופיע קודם ולאחר מכן השם עצמו ("כל השומע יצחק לי... ותקרא שמו יצחק", וידו אוחזת בעקב... ויקרא שמו יעקב"...).

חלק מן הפרשנים, כמו האבן עזרא לדוגמא, סוברים שלמשה היה שם מצרי שניתן על ידי בת פרעה, והתורה דאגה לתרגם את שמו ללשון הקודש - משה, מלשון משיה - הוצאה מן המים.

אפשרות נוספת מציע הרשב"ם שבת פרעה אכן נתנה לו את השם העברי, כי הכירה את "לשוננו", או שאולי מכיון שידעה שהוא מילדי העברים שאלה וביררה איך אומרים זאת בלשון הקודש.

החזקוני מרחיק לכת ומציע בפירושו שיוכבד אימו היא שנתנה לו את השם משה, ובת פרעה בשומעה את השם ואת המשמעות שלו חיזקה את דבריה, והסכימה לשם זה "כי מן המים משיתיהו".

גם הרש"ר הירש, כתב באופן דומה, שבת פרעה התייעצה עם יוכבד בעת נתינת השם.

הרש"ר הירש אף מתייחס לקושי לשוני אליו התייחסו מפרשים למן תקופת הראשונים. לכאורה שמו של משה היה צריך להיות "משוי" לפי הטעם של "מן המים משיתיהו", ואילו השם משה מציין לשון פעיל.

וכך כותב הרש"ר הירש:

לא "משוי", מי שנמשה מן המים, קראה את שמו, אלא "משה" - המציל מן המים. אולי בא זה לרמוז על מגמת החינוך, שהעניקה הנסיכה לבנה המאומץ, והרושם העמוק שעיצב את אופיו משחר ילדותו. במתן שם זה ביקשה לומר: אל ישכח כל ימי חלדו, שהושלך אל המים, ונמשה מתוכם על ידי. על כן יהיה כל ימיו בעל לב רך, וקשוב לייסורי הזולת, ויהיה נכון תמיד להיות מושיע בעת צרה, להיות "מושה".

דברים אלו של הרש"ר הירש מתאימים במידה רבה לפירושו של המהר"ל בספרו גבורות ה' (פר' יח):

"ואומר אני כי השם משה הוא הוראה על עיקר השם משה ומעלתו, אשר הוא מסולק ומוסר מן המים. וזה כי המים אין להם צורה עומדת קיימת... תדע לך כי מעלת משה רבינו ע"ה מעלת הצורה לפי

שהיה נבדל במעלתו מן החומר כי השכלים הנבדלים הם צורה בלבד, ולכך היה משה רבינו ע"ה עניין צורה בלבד מבלי חומר, והמים הם הפך, כי המים אין להם צורה גמורה ולכך הם נקראים תמיד בלשון רבים... לפי שכל אחדות מכח הצורה המאחד את הדבר והמים הם בלי צורה גמורה".

המים, המסמלים את כלל הנוזלים, מתאפיינים בכך שהם מקבלים את צורתם לפי הכלי בו הם נמצאים. למעשה אין להם צורה עצמית כלל, ולכן משולים לחומר. אדם בוגר ועצמאי יודע ליצור לעצמו "צורה" - כלומר מערכת ערכים לפיה הוא פועל. אדם פחות עצמאי ובוגר, נשלט הרבה יותר מהסביבה שלו, ופחות פועל באופן מושכל לפי ערכיו.

בתיאור, בת פרעה, פועלת על פי ערכים. היא לא "זורמת" עם הלך הרוח הרגיל במצרים בתקופתה, בה זורקים תינוקות למים, ובה נוגשים בעבדים היהודים. היא בוחרת בחירה מוסרית, ופועלת על פי ערכים. היא קוראת בשם "משה" לבנה המאומץ בכדי להטביע בו חותם זה כדברי הרש"ר הירש.

וכך פועל משה, הוא גודל ויוצא אל אחיו, ורואה בסבלותם. בכל עוול הוא פועל לפי "הצורה" - לפי הערכים והמוסר, ולא "זורם" עם מה שמתרחש אצל הסביבה. בראותו איש מצרי מכה עברי, הוא מתקן את העוול. בראותו שני אנשים עברים ניצים (רבים) הוא מעיר ומתקן, ואפילו בעת בריחתו למדין הוא פועל על פי ערכי הצדק - ומושיע את הבנות מידי הרועים, ואף דולה להם מים. יתרו שם לב להגעה המוקדמת של הבנות - "מדוע מיהרתן היום...", מכיון שבכל יום ויום באו הרועים וגירשו את הבנות. בכל יום איחרו הבנות לביתם בגלל חוסר הצדק, עד שמגיע משה המתנגד לזרימה הזאת, ופועל באופן ערכי.

חז"ל אמרו (במדבר רבה יג, כ):

"... ג' מידות טובות שהיו בידן של ישראל במצרים ובזכותן נגאלו, שלא שינו את שמם ולא שינו את לשונם ושגדרו עצמם מן העררה".

היכולת של בני ישראל לשמור על הזהות שלהם, ולא לנהות אחרי הלך הרוח הכללי היא שעמדה להם ובזכותה נגאלו ממצרים. היכולת להיות "משה", ולא לזרום עם הלך הרוח הכללי, לדבוק בערכי אמת ובמוסר טבעי ואלקי, הוא המאפשר לנו להנהיג את העולם בטוב. והאם אנחנו היום מספיק "צורניים"? האם אנחנו מסוגלים לשמור על ערכינו ולא רק "לזרום" עם הלך הרוח הכללי?

ג. הגילוי בסנה

בפרשתנו מתגלה ה' לראשונה אל משה מתוך שיח של סנה בוערות וכך נאמר (שמות פרק ג פסוק ב):

"וַיֵּרָא מֵלֶאךָ יִקְרָא אֵלָיו בְּלִבְתֹּאֵשׁ מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה וַיֵּרָא וְהִנֵּה הַסֵּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ וְהַסֵּנֶה אֵינֶנּוּ אֲפֹל".

חז"ל כבר עמדו על צורת הגילוי הזו, והסבירו במדרש את הלקח הנלמד (שמות רבה ב,ה):

"למה הראה לו הקדוש ברוך למשה בענין הזה לפי שהיה מחשב בלבו ואומר שמא יהיו המצריים מכלין את ישראל לפיכך הראהו הקדוש ברוך הוא

אש בוערת ואיננו אוכל אמר לו כשם שהסנה בוער באש ואיננו אוכל כך המצריים אינן יכולין לכלות את ישראל".

ניתן היה לחשוב שעם ישראל לא יצליח לשרוד את צרות השעבוד הקשות כל כך במצרים. מבשר הקב"ה שעם ישראל יעמוד בקשיים, והמצרים לא יצליחו לגבור עלינו!

הנצי"ב מוולוז'ין בפירושו לתורה (על אתר), מוסיף על כך (בעקבות קושי לשוני שהוא מצביע עליו בפסוק):

"אלא הפירוש, שראה שהסנה בוער באש, מלשון "כי יבער איש שדה וגוי" (להלן כבד) היינו שהסנה מכלה את האש, שראה מתחילה "בלבת" וכרגע נעשתה האש חלשה מעט מעט".

במילים שלנו: לא רק שעם ישראל יגבר על הקשיים וישרוד, אלא יותר מזה - הסנה (עם ישראל) יחליש את האש (המצרים).

לאורך הדורות אנו רואים כיצד עם ישראל, הקטן. הנרדף, מצליח לא רק לשרוד את הרדיפות והקשיים, אלא כנגד כל הסבר וכנגד כל הסיכויים - עם ישראל מתגבר על רודפיו ואויביו. גם בימינו ראינו כיצד עם ישראל מתגבר על אויביו. שנים בודדות לאחר השואה הנוראה הוקמה המדינה, וקבוצי ישראל מארצות רבות בנו את המדינה שלנו. גם בימינו נמשיך את רצף הסנה - ונאכל את האש המנסה לפגוע בנו. הסנה, ימשיך לבעור, עד שיכבה לגמרי את האש שמנסה לשרוף אותו.

בל נשכח שבמעמד מיוחד זה נשלח משה לעמוד לפני פרעה ולהוציא את בני ישראל ממצרים.

הקב"ה מודיע לו שאהרן אחיו יהיה העוזר שלו (שמות ד,יד): "...וַיֹּאמֶר הֲלֹא אֶהְיֶה לְךָ וְאַחִיךָ הֲלוֹי יְדַעְתִּי כִּי־דָבָר יִדְבָּר הָיָא וְגַם הִנֵּה־הוּא יֵצֵא לְקִרְיָתְךָ וְרָאָה וְשָׁמַח בְּלִבּוֹ". ישנו פה תיאור נפלא למעשהו של אהרן.

המפרשים מסבירים (החל במדרש ועד האחרונים כגון הנצי"ב ועוד) שלא רק שאהרן לא יקנא, ולא רק שהוא לא יראה באופן חיצוני קנאה ותחרות על הנהגת העם מול משה, אלא הוא ממש ישמח בליבו, כלומר בלב שלם!

אהרן, שיהיה מעין דובר-עוזר טכני למשה, שמח בתפקידו לשרת, ללוות (אולי לכן נקרא פה "הלוי") ולהיות כינור שני בהנהגה.

במדרש מלמדים שבזכות שמחת הלב האמיתית של אהרן, זכה שהחושן יהיה על ליבו (כלומר זכה לכהונה גדולה).

אדם, שעינו לא צרה באחרים, שתומך ושמח בלב שלם באחיו הצעיר שיהפוך למנהיג, הוא אדם שיכול לשאת על ליבו את חושן המשפט המייצג באבניו את כל עם ישראל. אדם כזה, שהוא אוהב שלום ורודף שלום - זהו האדם שיכפר על כלל עם ישראל, ועליו נאמר (אבות א, יב) - "אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה".

נשתדל כולנו להיות מתלמידיו של אהרן. נתפלל שהמנהיגים שלנו יהיו כאלו, שיודעים לעבוד יחד, לשמוח בלב שלם כשמישהו אחר נבחר להנהיג את העם. כי כשעם ישראל מאוחדים, הכוח שלנו רב יותר, ואין לאויבים שלנו סיכוי! ונתפלל כולנו להיות יראי ה', לקיים מצוות ומעשים טובים פשוט כי כך צריך, ולזכות שעצם העשייה שלנו תהיה השכר שלנו, שיתקיימו מעשינו!